

Retoryka w szkole średniej – uwagi dyrektora

Nic co jest czynione z rozmysłem, nie dokonuje się bez pomocy mowy.

Isokrates

Tematem moich przemyśleń będzie przedstawienie programu nauczania z retoryki realizowanego w Liceum Klasycznym im. Papieża Jana Pawła II w Ostrołęce. W dobie dzisiejszej bylejakości posługiwania się mową, którą możemy zauważyć w przestrzeni publicznej, w mediach, zapewne i polskiej szkole, widoczny jest problem zanikania piękna mowy ojczystej.

Dlaczego retoryka w Liceum Klasycznym w Ostrołęce? Od początku istnienia najpierw gimnazjum, a później liceum postanowiliśmy, że nasza szkoła powinna uzupełniać wykształcenie naszych absolwentów o takie przedmioty jak: retoryka, filozofia, kaligrafia, łacina, greka. Mamy zamiar wprowadzić również logikę. Trzeba przyznać, że w jakimś zakresie udaje nam się realizować te zamierzenia.

Kaligrafia – przedstawienie pisma

Retoryka klasyczna jest wprost niezbędna zarówno w dyskursie publicznym, jak i we wszelkiej działalności społecznej, gdzie piękno słowa i prawda powinny być obecne w życiu publicznym. Nie sposób przejść do wypowiedzi o roli retoryki w szkole średniej, nie wspominając starożytnych mistrzów słowa.

„Mówić chętnie, śmiało i swobodnie” – Sextus Roscjusz (dzisiaj młodzież bardzo dużo czasu poświęca na sms-y, oglądanie portali społecznościowych i nie ma czasu na ćwiczenia w mowie).

„Cechą bowiem umysłów wybitnych jest miłość prawdy w słowach, a nie miłość samych słów” – Św. Augustyn.

W starożytnej Grecji i Rzymie w takich dziedzinach życia publicznego jak filozofia, polityka, wykształcenie retoryczne było wprost koniecznością. Jednakże od czasów rewolucji francuskiej poza zmianami społeczno-politycznymi, edukacja również uległa wielkiemu

przeobrażeniu. Również w Polsce łatwo można zauważyć zaniedbania w mowie i piśmie pośród tzw. elit, czyli ludzi wykształconych, polityków, dziennikarzy, profesorów itp.

Miejsce retoryki w kształceniu

Zdaniem Protagorasa człowiek wykształcony powinien być zdolny do rozumienia i wyjaśniania przeczytanych fragmentów. Bardzo dużą wagę przykładano w ówczesnym czasie do ćwiczenia pamięci. Na pamięć uczono się zarówno fragmentów zaczerpniętych z dzieł literackich, jak i tekstów własnych, które miały być wygłoszone w szkole lub na zgromadzeniu. Według Kwintyliana dobra pamięć to konieczność dla młodzieńca, a przyjemność dla starca. W młodości korzeń nauki może być gorzki, ale na starość owoc będzie słodki. Grecy powiadali, że człowiek różni się od zwierząt, ponieważ posiada rozum, dlatego powinien maksymalnie opanować posługiwanie się słowem. Jest to poniekąd jego obowiązkiem. Ale jeżeli sprawność retoryczna będzie obojętna na prawdę, może to mieć negatywne konsekwencje wychowawcze dla młodych ludzi.

Retoryka w Ostrołęce

Przechodzę do przedstawienia programu retoryki realizowanego w Liceum Klasycznym w Ostrołęce. Program nauczania retoryki w Liceum Klasycznym im. Papieża Jana Pawła II w Ostrołęce oparty jest na książce Czesława i Piotra Jaroszyńskich *Kultura słowa. Podstawy retoryki klasycznej* wydanej przez Fundację Nasza Przyszłość. Książka ta powinna być podręcznikiem do nauczania w polskiej szkole średniej. Według Prof. Henryka Kieresia – recenzenta książki, *Kultura słowa. Podstawy retoryki klasycznej* to jedno z nielicznych dzieł poświęconych klasycznej koncepcji retoryki – sztuki pięknego i przekonującego mówienia. Publikacja ta spełnia dwa cele: stanowi wykład zagadnień retoryki oraz jest podręcznikiem, który, zdaniem recenzenta, powinien znaleźć się w każdej polskiej szkole i w każdym polskim domu. Z moich obserwacji i doświadczeń wynika, że każdy nauczyciel uczący w polskiej szkole powinien przejść taki kurs retoryczny w oparciu o program zawarty w podręczniku *Kultura słowa*. Swego czasu wspólnie z samorządem Miasta Ostrołęki organizowaliśmy kurs retoryczny dla nauczycieli. Kurs obejmował ok. 80 godzin dydaktycznych. Struktura zajęć była podobna do tej, która jest zawarta w programie nauczania w naszej szkole. Uczestnicy-nauczyciele byli bardzo zadowoleni z zajęć.

Książka składa się z dwóch części – pierwsza część zawiera elementy retoryki klasycznej, natomiast druga część to ćwiczenia, czyli sztuka żywego słowa. Czytając książkę łatwo można zauważyć przejrzystość i logiczny podział materiału badawczego, jasną

strukturę, klarowność języka, rozważania prowadzone są bardzo przystępnie. Książka jest dziełem wyjątkowym. W dobie upadku kultury słowa mówionego i pisanego bardzo pożądanym (z recenzji Prof. Henryk Kieresia).

Aby zrealizować program zawarty w podręczniku i wyposażyć uczniów w umiejętności nabywane podczas zajęć, należy przeznaczyć na to minimum 60 godzin w czteroletnim cyklu nauczania w liceum.

Realizując program nauczania retoryki, nauczyciel zaznajamia ucznia z zagadnieniami zawartymi w podręczniku. Są to następujące zagadnienia:

1. **Miejsce retoryki w kulturze zachodniej**

W tym rozdziale uczeń zapoznaje się między innymi z takimi zagadnieniami jak: powstanie retoryki, miejsce retoryki w kształceniu, pochwała, krytyka retoryki, co to jest retoryka, cel retoryki.

2. **Drugi rozdział podręcznika ukazuje w jaki sposób przygotować się do wygłoszenia przemówienia, co należy zrobić zanim się je wygłosi.**

Pomagają w tym retorycy starożytni. Cynceron tak charakteryzuje sztukę mówcy:

dobry mówca powinien:

- *naprzód wynaleźć co ma powiedzieć;*
- *następnie co wynalazł powinien porządnie i podług ważności rozsądnie rozdzielić i uszykować;*
- *następnie okrasą słów przyozdobić i ozdobić;*
- *nauczyć się na pamięć;*
- *i na koniec pięknie i godnie wypowiedzieć;*

Bardzo ważnym etapem jest przygotowanie się według ustalonego planu działania, który zawiera następujące elementy:

Wstęp – we wstępie nauczyciel powinien zadbać o to, aby uczeń był uważny, otwarty na nauczyciela i życzliwy. Jak to osiągnąć? Można pochwalić audytorium, obiecując zwięzłość i jasność przekazu.

Przedstawienie problemu poruszanego przez nauczyciela polega na tym, że nauczyciel mówi uczniom, o czym będzie mówił. Następnie krótko streszcza treść. I dopiero wtedy uczeń (słuchacz) jest odpowiednio przygotowany do śledzenia przedstawianych wywodów. Przedstawianie problemu nie może być rozwlekłe i mętne. Jeśli jest czas można przejść do dygresji, odejść od tematu.

Podział zawierający punkty charakteryzujące nasze stanowisko lub stanowisko naszego adwersarza. Zalety podziału widoczne są wówczas, gdy sprawa jest dość mętna.

Wywód czyli argumentacja, będąca najważniejszą częścią całego wystąpienia, która powinna zawierać: argumenty naturalne, do których mówca może się odwołać, ale które nie są efektem jego sztuki. Mogą to być: świadectwa, dokumenty, umowy, ugody, uchwały sejmu, senatu, wyroki sądowe uprawomocnione, rozporządzenia i inne akty prawne.

Zakończenie, to bardzo ważna część naszego wystąpienia, ponieważ słuchacz może mieć mętlik w głowie, ze względu na nadmiar informacji. Dobrze jest więc jeszcze raz wszystko zebrać i uporządkować.

Arystoteles zauważa, iż epilog ma za zadanie:

- przychylnie nastawić słuchacza do mówcy;
- pomniejszyć i powiększyć znaczenie faktów;
- wywołać wzruszenie słuchacza;
- przypomnieć argumenty;

Część druga (praktyczna) Sztuka słowa mówionego

Przejdę teraz do krótkiego przedstawienia części praktycznej naszego programu.

Język mówiony – gdzie bardzo ważną rolę odgrywa głos, poprawna artykulacja, intonacja, rytm stawia pewne wymagania. Wymaganie te związane są z poznaniem pewnych zasad, których przyswojenie jest konieczne dla każdego ucznia, studenta, nauczyciela oraz dla tych wszystkich, którzy pragną posługiwać się poprawnym i zrozumiałym językiem polskim.

Znowu odwołam się do mistrzów!

„Wszelki wykład pisma opiera się na dwóch podstawach: Jedną jest wynajdywanie tego co trzeba zrozumieć, druga jest przedstawienie tego co zostało zrozumiane” – św. Augustyn.

„Chodzi o to, aby język giętki powiedział wszystko co pomyśli głowa” – Juliusz Słowacki.

Wracając do realizowanego programu retoryki, uczniowie poznają i przyswajają umiejętności zawarte w części praktycznej retoryki. Poniżej pokrótce przedstawię tylko niektóre zasady konieczne do opanowania aby mówić jasno i wyraźnie, aby nas słuchano i słyszano.

Na samym początku bierzemy na warsztat nasz oddech. Następnie poznajemy frazę i interpunkcję. Dalej intonacja. Położenie akcentu. Artykulacja samogłosek, spółgłosek itd.

Ćwiczenia przeprowadzamy na następujących tekstach:

Mowa H. Sienkiewicza przy odsłonięciu pomnika Juliusza Słowackiego w 1899 r. w Miłostawiu.

Rozpisanie na frazy:

„Opaczność tworząc narody// hojnie obsypała naszych praojców rozlicznymi darami/

Dała im obszerne i żyzne ziemie dała im zarazem lwie i gołębie serca szlachetne dusze
i bystre umysły zdolne do najgórnieszych lotów/

Ale to nie był jeszcze kres darów/ Można by mniemać, że Bóg tworząc Polaków//
rzekł im oto na domiar wszystkiego daję wam śpiż dźwięczny a niepożyty, taki//

z jakiego ludy, żyjące przed wami, stawiały posągi swym bohaterom/

daję wam złoto błyszczące i giętkie, a wy z tego tworzywa//

uczyńcie mowę waszą/

I została ta mowa, niepożyta, jak śpiż, świetna i droga, jak złoto, jedna z najwspanialszych na
świecie/ tak wspaniała, piękna i dźwięczna//

że chyba tylko język dawnych Hellenów może się z nią porównać/”

Należy pamiętać, że na dynamikę, artykulację, rytm oraz tempo naszej wypowiedzi ma wpływ przestrzeń w której przemawiamy. Może ona nam pomagać, ale może też przeszkadzać. Należy o tym pamiętać. Gdy stajemy przed publicznością musimy zapanować nad słuchaczami i nad całą przestrzenią.

Na zakończenie przedstawię kilka wniosków, z których wynika, że nauczanie retoryki w szkole średniej jest jak najbardziej zasadne. Ze względu na nadmiar obrazów (telewizja, Internet) młody człowiek, w tym przypadku uczeń, jest ciągle atakowany wieloma informacjami, które ciągle pobudzają go do reagowania na nie. Zajęcia z retoryki, ze względu na cel praktyczny, pomagają uczniom dostrzegać słowo – mówione i pisane, które jest najdoskonalszym środkiem rozwoju osobowego i komunikacji międzyludzkiej. Poprzez odpowiednie poznanie zasad posługiwania się słowem nasi uczniowie na zajęciach retoryki uczą się poznawania prawdy, czynienia dobra i podziwiania piękna, co w konsekwencji wpływa na ich dobre wychowanie w duchu cywilizacji łacińskiej. Czas poświęcony podczas lekcji retoryki na doskonalenie umiejętności związanych z przemawianiem bardzo pomaga uczniom, aby wiedzieli nie tylko co, ale również jak mówić. Ponadto uczniowie na tych zajęciach nabywają umiejętność sprawnego posługiwania się językiem polskim w zakresie tworzenia wypowiedzi, potrafią zabierać głos, jasno formułują myśli, budują wypowiedzi poparte uczciwymi argumentami, cytują wypowiedzi innych autorów z podaniem źródła oraz poprawnie wymawiają i akcentują wyrazy, a także całe frazy. Sztuka przygotowywania i wygłaszania przemówień, ze znajomością zasad, jest bardzo ważną umiejętnością poprawnego i skutecznego posługiwania się językiem polskim, wprost konieczną

na dalszym etapie edukacji oraz w życiu codziennym.